

ЗАЩО ИЗЧЕЗВА КУЛТУРНИЯТ КОНТЕКСТ НА СВЕТОВНИЯ ПАМЕТНИК СВЕЩАРСКАТА ГРОБНИЦА В “СБОРЯНОВО”

Проф. Диана Гергова
НХА, Фондация "Клио", БНК ИКОМОС

Резюме: Статията разглежда рисковото състояние на археологическото наследство в страната - следствие от неспазването на Закона за културното наследство и на изискванията на ЮНЕСКО за неговата защита и управление чрез специализирани структури. Абсолютизираните компетенции на Министерството на културата ненаказуемо прокарват корупционни схеми и елиминират професионалните подходи в опазването. Пример е отчетения през 2022 година проект за паметника на ЮНЕСКО Свещарската гробница. Средствата за консервация и реставрация са пренасочени към второстепенни дейности, спечелилият проекта екип-подменен, новите експозиции предлагат манипулирана и обезличаваща уникалността на резервата информация. Знакови тракийски и средновековни обекти, съзнателно оставени на разруха, са премахнати и от картата на резервата заради финансови схеми. Предложено е решение за спасяване на наследството чрез нов модел за управление на резерватите.

Ключови думи: ЮНЕСКО, археологическо наследство, резервати, законодателство, модел за управление, Сборяново, Свещарска гробница

WHY IS THE CULTURAL CONTEXT OF A WORLD MONUMENT DISAPPEARING? THE SBORYANOVO NATIONAL RESERVE AND THE SVESHTARI TOMB

Prof. Diana Gergova

National Academy of Arts, Clio Foundation, BNC of ICOMOS

Summary: The article examines the risky state of the archaeological heritage in the country - a consequence of non-compliance with the Law on Cultural Heritage and the requirements of UNESCO for its protection and management through specialized structures. The absolutized competences of the Ministry of Culture push corruption schemes with impunity and eliminate professional approaches in conservation. An example is the project reported in 2022 for the UNESCO monument the Sveshtari Tomb. Funds for conservation and restoration have been diverted to secondary activities, the team that won the project has been replaced, the new expositions offer information that is manipulated and depersonalizes the uniqueness of the reserve due to financial schemes. Iconic Thracian and medieval sites, deliberately left in ruins, have also been removed from the map of the reserve. A solution is proposed to save the heritage through a new management model.

Keywords: UNESCO, archaeological heritage, reserves, legislation, management model, Sboryanovo, Sveshtari Tomb

Националните археологически резервати, както по своята изключителна културна и научна стойност и обществената значимост, като основни извори за историята на страната, заемат почетно място в последния Закон за културното наследство, където намираме разписани доволно много членове и алинеи. Резерватите са изредени и в приложение към този закон.

За да бъде опазено това наследство, което е изключителна държавна собственост, според Закона за културното наследство, тяхната териториалноустройствена защита (Чл. 78) обхваща: 1. режими за опазване; 2. устройствени схеми на защитени територии за опазване на недвижимото културно наследство; 3. устройствени планове на защитени територии за опазване на недвижимото културно наследство и специфични правила и нормативи към тях; 4. планове за опазване и управление на недвижими културни ценности; 5. проектиране, съгласуване и одобряване на устройствените планове и на проектните документации (инвестиционни инициативи и проекти за намеси) в защитените територии за опазване на недвижимото културно наследство и контрол по тяхното прилагане и изпълнение; 6. финансиране и извършване на дейности в недвижимите културни ценности и в охранителните им зони за целите на тяхното опазване и експониране.

За тях задължително се изготвят планове за опазване и управление, които включват техните граници, режими, специфичните правила и нормативи (Чл. 81 (1). В планове за опазване и управление на единични или групови недвижими ценности се включват режимите, специфичните правила и нормативи (чл. 78, т. 1 и 3) и се определя: 1. обща характеристика на защитената територия за опазване на недвижимото културно наследство; 2. цели и организация на управлението; 3. дългосрочна и краткосрочни програми на дейностите по прилагане на плана; 4. финансиране на дейностите по прилагане на плана; 5. участие на партньорите в процеса по прилагане на плана; 6. условия и препоръки за осъществяване на дейностите по прилагане на плана; 7. система за мониторинг на защитената територия и осигуряване на спешни аварийно-спасителни мероприятия в нея; 8. система за контрол по прилагане на плана. (2) Планове по ал. 1 се изготвят задължително за: 1. недвижимите културни ценности, включени в Индикативната листа за културното и природното наследство на Република България; 2. археологическите резервати.

Според Венецианската харта, дейностите по опазването на наследството са от комплексен научен характер. Тези дейности се осъществяват от професионални екипи от археолози, реставратори, архитекти, конструктори и т. н. В България, макар че се отчитаме като третата по богатство на наследство страна в Европа след Гърция и Италия, проблематиката на опазването много слабо присъства в медийното пространство. Тя се ограничава до съобщаването на някое сензационно археологическо откритие, до постоянното присъствие на удобен на властта археолог, или до разкази за забележителности, вече реставрирани и добре изглеждащи обекти.

Въпреки цитираните по-горе членове на Закона за културното наследство, както и изискванията на ЮНЕСКО за задължителното наличие на планове за опазване и

управление на световните ценности, факт е, че в България, 13 години след приемането на последния Закон за културното наследство, все още няма нито един такъв действащ план. Няма такива дори и паметниците на световното културно наследство, независимо от тяхното обявяване десетилетия по-рано (Казанлъшка гробница, Мадарски конник, Ивановски скални манастири, Боянска църква - 1979, Рилски манастир и Несебър - 1983 г., Свещарска гробница - 1985 г.) Защото десетилетия наред Министерът на културата, който според Чл. 14, 9 " възлага и приема планове за опазване и управление на недвижими културни ценности", не е сторил това за нито един паметник, дори и за тези, принадлежащи на световното наследство.

Да видим ефекта от тази, най-високо държавно ниво, политика на демонстративна незаинтересованост от опазването на наследството, от реалното прокарване и прилагане в практиката на гласуваните законови разпоредби. Ето как то работи във вреда на наследството?

От Закона за културното наследство се спазва само правилото на двустепенното съгласуване на проектите, при което последна дума и значение има подписът на министъра (Чл. 167. (1). Дейности по консервация и реставрация на недвижими културни ценности национално богатство се извършват с разрешение на министъра на културата. Подписът на министъра често е поставян под противоречащи на становищата на експертите, и дори откровено некомпетентни мнения, но възраженията срещу този подпис следва да се отправят към съда!!! Примерите за бавените с години, и на края некомпетентни по отношение на чисто професионални казуси на съда, са довели вече до окончателното разрушаване на редица паметници на културното наследство. Няма нито един случай съдебните решения да са в подкрепа на професионалните подходи.

Националният археологически резерват „Сборяново“, на чиято територия е разположена Свещарската гробница, е един от знаковите примери за тежките последици от тази „национална политика“. Вписаната в Листата на световното наследство на ЮНЕСКО през 1985 година Свещарска гробница е последната българска старина, за чиито престижен статут положените усилия от страна на българските институции и държава са успешно финализирани. Но само толкова. Реализирането на един проект за самия световен паметник със заглавие „Консервация, реставрация и експониране на тракийската гробница при с. Свещари: Завръщане към автентичността на обекта“(Свещарска царска гробница. Актуализация на постоянна представителна експозиция на гробницата-музей), изготвен от професионален екип и спечелил през 2018 годината финансиране от Американския посланически фонд чрез Фондация Кредо Бонум, отчетен през тази година от Фондация Кредо Бонум в съвсем друга форма, със сменен екип и предмет, като „Свещарската гробница в нова светлина“, е ярка и най-фрапантна илюстрация на последиците от субективното прилагане и нарушаване на Закона за културното наследство от самото Министерство на културата.

Културният и исторически контекст на Свещарската гробница - този изключителен световен паметник, бе разкриван чрез мащабни интердисциплинарни изследвания през изминалите 40 години. Методично и последователно се изследваха

отделните елементи на средището, отличаващо се с изключително голямата концентрация на археологически обекти от различни епохи, поставящи редица провокативни въпроси.

Така бе установено, че руините от I хил. Пр. Хр. принадлежат на неизвестната до тогава духовна, политическа и икономическа столица на гетите, която бе възможно да се идентифицира с поставената на IX карта на Кл. Птолемей, отдавна търсена “Дausдава”.(Гергова 2019 с литература)

Гетското средище има специфична планировка, подчинена на принципите на хармония не само с мистичната природна среда, но и с космоса. Представлява комплекс от светилища, култови места, елинистически град, некрополи от ранножелязната и късната желязна епоха, по-късните - характеризиращи се със специфичната си астрономическа планировка. Групите могили са издигнати като отражения на най-ярки съзвездия като Голямото куче, Орион, Стрелец и др. в духа на орфическата вяра в безсмъртието на душата и на неговите астрални аспекти.

Изследванията на елинистическия град позволиха идентифицирането му с полиса Хелис, известен от разказа на Д. Сицилийски с приема, даден от гетския владетел Дромихет от първата половина на 3 в. пр. Хр. на победения от него македонски пълководец Лизимах. (Стоянов и др. 2006)

Още по-съществен факт е откриването на територията на Източния, царски некропол, на две изключителни владетелски погребения от периода на апогея на гетската държава. В Голямата Свещарска могила бяха разкрити разрушена от земетресение монументална каменна гробница, а в насипа и - сандъче със златни дарове, които показват безспорната им връзка с погребението на гетския владетел от втората половина на 4 в. пр. Хр. Котела. Съюзник на Филип Македонски, той дал дъщеря си Меда за следващата съпруга на македонския владетел след майката на Александър Велики, която бил погребана с него в прочутата му гробница във Вергина. (Гергова 2019: 94-115)

Свещарската гробница се свързва с погребението на Дромихет - победителя на Лизимах от първата половина на 3 в. пр. Хр.(Stoyanov 1998). Тя образува единен архитектурен ансамбъл с двете и съседни гробници с плъзгащи се врати, непознати от друго място на Балканите.(Гергова 2019:75-83)

Археологическите изследвания разкриха уникални паметници, които материализират и превръщат в реалност важни моменти от историческото, политическото и културно развитие на гетите през цялото 1 хил. пр. Хр. и особено през елинистическата епоха, когато гетската държава е в своя апогей.(Гергова 2019)

Не може да не бъдат споменати и откритите в района на могилата на Котела уникални за сега на Балканите келтска колесница с коне, впрегнати в непознатата от друго място поза - левада, позната само от източния царски некропол, и келтско светилище тип "Фирекшанцен". Тези открития хвърлят нова светлина върху същината на

отношенията и между гетите и келтите, заселили се в тракийския ареал най- рано именно в гетските предели. (Гергова 2019:116-18;127-128)

Със своята специфична планировка гетското средище се характеризира като градски център от разпръснат тип. В България това е единствения цялостно проучен тракийски градски център. Сред неговите аналози са елинистическите македонски столици Вергина и Пела, както и по- късната столица на гетите в планината Орашие - Сармисегетуза. На лице са убедителни данни за неочаквано високите знания на гетите в областта на архитектурата, математиката, астрономията, изкуството, ювелирството, и т.н., за взаимоотношенията им със съвременните им европейски народи и средиземноморския свят.(Гергова 1996,99-101)

Всички основни елементи на гетското средище от 1 хил. пр. Хр. са разположени и защитени от границите на обявения през 1988 г. Национален археологически резерват “Сборяново”. Този най- мащабен и комплексен гетски център през елинистическата епоха на двата бряга на Дунава, е истинския културен и исторически контекст на световния паметник Свещарската гробница. Неговите граници са и неговата естествена охранна зона, както се твърди и в доклада на екипа на НИИИКН след спешния мониторинг през 2019 година на гробницата във връзка с реализирането на спечелилия финансирането на Американския посланически фонд проект. (Архив НИИИКН)

Националният резерват Сборяново е изключително наситен с археологически паметници и от други епохи - от праисторията, през римската епоха, средновековието(ранно и късно), до съвременните живи обредни традиции с дълбоки индоевропейски корени. Отговаря на критериите на ЮНЕСКО за комплексен паметник.(Гергова 2019) Разкритите в него старини се отличават със своето многообразие, различен характер и необходимост от индивидуални подходи в тяхното опазване и социализиране.

Значението на откритията личи и от факта, че специалисти от Япония поръчаха написването на отделна книга за проучванията, която бе издадена на японски език, а впоследствие в разширен вариант и на български. Друго специално изследване Д. Гергова и К. Венедикова посветиха на обявеното с традициите на няколко световни религии свещено място в двора на Демир баба теке. (Гергова 2019; 136-138; Гергова, Венедикова 2020)

Но какво от прочетеното и видяното в тези издания може да бъде днес посетено, и докосването на съвременниците ни с древността да бъде реално и осезаемо?

Скоростта, с която разкритите старини в Сборяново се рушат е значително по- голяма от скоростта на изследванията и откритията. (Гергова с кол. 2022) Причина е крехкостта на повечето от тях, която изисква предприемането на спешни трайни намеси по тяхното опазване и социализиране. Не по-малко съществен е и фактът, че отговорна за тези дейности в резервата професионална структура липсва. Как да бъдат предотвратени тези деструктивни процеси от природен, и за съжаление, от антропогенен характер, когато в основата на деструктивните процеси е неприлагането на

принципите за опазване на археологическите резервати, заложи в самия Закон за културното наследство, колкото и непълни да са те. (Гергова 2019а)

След отчитането през лятото на 2022 година на проекта "Свещарската гробница в нова светлина" от Фондация Кредо Бонум (2021,2021а), фактите са скандално неоспорими и ярко осветени. Спечеленото от екипа чрез Фондация Кредо Бонум финансиране на Американския посланически фонд за проекта "Консервация, реставрация и експониране на тракийската гробница при с. Свещари: Завръщане към автентичността на обекта", е пренасочено към други дейности и екипът подменен. Споразумението между министерството и фондацията зад гърба на екипа е придружено от криминални по своята същност или подчертано непрофесионални подходи, прилагани в продължение на три години.(Костов 2021;Чернева 2021; Пресконференция 2022 на екипа, спечелил проекта, с доказателствени материали)

Спечелилият финансирането проект "Консервация, реставрация и експониране на тракийската гробница при с. Свещари: Завръщане към автентичността на обекта" („Свещарска царска гробница“. Актуализация на постоянна представителна експозиция на гробницата-музей) от екип в състав проф. Д. Гергова, арх. М. Искова, реставратор А. Икономова, конструктор А. Гиздов и ел. инженер Л. Аладжем , в сътрудничество с РИМ Разград и ИМ Исперих, чрез Фондация Кредо Бонум, предвиждаше завършването на консервационно- реставрационните дейности и експонирането на Свещарската гробница в нейния автентичен вид, т.е. - с поставени на местата им архитектурни декоративни елементи и съцялостно в плани експониране на също уникалния в света наиско на отдавна утвърдено като най- подходящо място в експозиционната зала място. Предвиждаше се създаване на художествено осветление, подмяна на изключително остарялата и опасна електрическа инсталация, както и обновяване на експозицията в лабиринта на защитната сграда на гробницата.(Гергова 2022)

Отхвърлянето на целия проект от Министерството на културата, въпреки предварително дадената подкрепа за тяхното осъществяване, по един откровено некомпетентен, демонстративен и съзнателно злепоставящ екипа начин, въпреки наличието на 10 рецензии на български и чуждестранни специалисти в областта на тракологията и опазването, имаше като следващ ход пренасочването на средствата към не така съществени дейности, като нови климатици, противопожарна инсталация и втора експозиция в Приемния център. А дейностите по поддръжка на различните технически системи са изцяло текущо задължение на управляващия резервата и Свещарската гробница Министър на културата и неговия екип, като за това следва да бъде осигурено и необходимото финансиране!

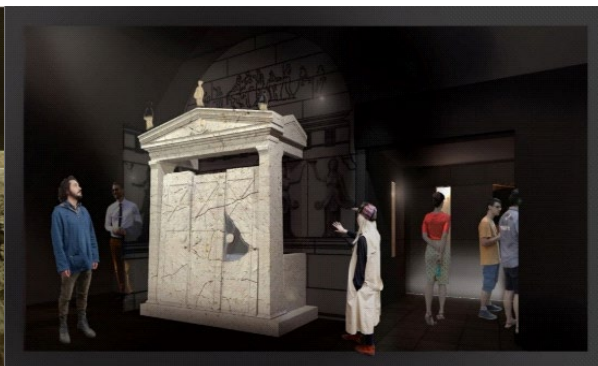
Консервационно - реставрационните работи на оригиналните елементи на световния паметник останаха нереализирани защото изведнъж се оказаха "рискови", според становище на Министерството на културата, качено на сайта му. Разработените от екипа части от оригиналния проект за подмяната на електрическата инсталация, художественото осветление, експозицията в лабиринта, изработването на филм, бяха иззети и дублирани от нов екип, изцяло подменил този, спечелил проекта.

Ето накратко резултатите от отчетения вече проект, реализиран от подменения екип. Според Фондация Кредо Бонум - чрез която е спечелен проекта, но която го присвоява като единствено неин, тя е предпочела да работи само с Исторически музей Исперих, защото управлявал резервата! Твърдението, че резерватът се управлява от музея не е доказано, а остава и основателният въпрос: Този музейна институция, която беше включена и в първоначалния проект, има ли по-добри експерти от тези, които са спечелили финансирането? Другите пък участници в новия екип - архитекти - са вкарани заради претенциите им за авторски права, каквито не могат да докажат. Новият екип не е по-компетентен, точно обратното. Участниците в него обаче са написали искани от министерството негативни рецензии за проекта, борили са се за "авторските" си права, и в очевиден "конфликт на интереси", прокаран от самото Министерство на културата, са получили авторството и реализацията на проекта.

Възстановяването на автентичния вид на паметника на ЮНЕСКО - Свещарската гробница не се случи. Наискосът остана нереставриран и фасадата му остана залепена на грозното кафяво стъкло. Участъкът от могиления насип, който следваше да бъде премахнат, за да се разкрие стената на страничната камера остана в най- грозния си вид. Новата светлина не бе достатъчно нова, че да осигури осветяването на чертежа на древния архитект върху една от външните стени на гробницата. Само фенерчето беше заменено с малък компютър. От спечеления и нереализиран проект останаха грозната реалност и визуализациите изготвени от екипа как трябваше да изглежда основната зала.(Фиг. 1,2,3,4)

Фиг.1.Залата с неразчистения насип и нереставрирания наискос

Фиг.2.Проектът за реставрация на наискоса.Визуализация арх. С. Гергова

Фиг.3. Свещарската гробница сега

Фиг. 4. Нереализирания проект за акротерия на място. Визуализация арх. С. Гергова

Да продължим с експозицията в лабиринта. Не е известно кои са били водещите експозиционни и естетични принципи при нейното подреждане. Вместо на оригиналните им места върху гробницата, архитектурните украси са показани в една витрина в тесния коридор заедно с неекспонираните части от наискоса и с една амфора! В друга витрина, ценни находки, сред които например е шаблонът за изработване на капители са поставени плътно един до друг в единия ъгъл. Не е известно на кои експозиционни музейни правила е подчинен този подход.(Фиг. 5) Текстовете са тенденциозни, в тях има и невярна информация за състава на екипа, работил в Свещарската гробница.

Фиг. 5. Неекспонираните елементи във витрина в коридора

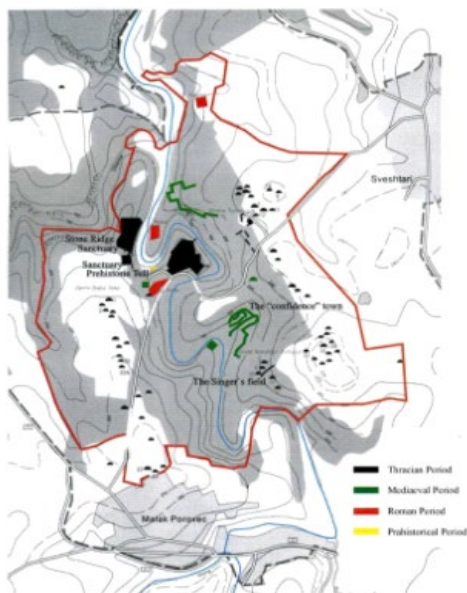
Отправляме се към Приемния център. Какво научават тук посетителите с информацията върху странните по своя дизайн бели пана?

Върху тях няма да намерите подробен, актуализиран с напоследък изследваните обекти, план на резервата. Свещилището на "Камен рид" е назовано просто "обект". Данните за Голямата Свещарска могила са изцяло невярни, като съществен факт, като принадлежността на могилата на основалия полиса Хелис гетски владетел Котела, не е споменат.

Въпреки, че всяка година пещерняци под ръководството на А. Жалов осъществяват нова регистрация и документация на пещерите в района, а откриват и нови, и това не е отразено в представената на посетителите информация.

Да видим новата карта на "Сборяново"- най- големият резерват в страната. В сравнение с предишната, от нея са премахнати всички археологически обекти с

изключение на тракийския град и двата некропола. Няма ги знаците за особеностите в планировката на гетското средище тракийски светилища и култови места. Няма ги ранносредновековните обекти, илюстриращи прабългарското присъствие по времето на хан Омуртаг и след приемането на християнството. Поставеният от самото Министерство на културата на първо място по значимост и потенциал резерват, е останал без своите характеристики и без много от знаците си обекти. (Фиг. 6,7)

Фиг. 6. Картата на резервата с всички обекти

Фиг. 7. Новата карта на резервата с премахнати знакови обекти

Интересно е, че докато проектът спечели финансирането през 2018 година бе бавен с административни манипулации три години, след което отхвърлен, реализираните "по-качествени" експозиции са съгласувани експедитивно и реализирани само за няколко месеца, с подпис на министъра на културата. За нивото на реализирания проект, вече бе казано по-горе. Според Чл. 81, 1. 5. планът за управление на определен резерват, определя и участие на партньорите в процеса по прилагане на плана. Когато такъв липсва, те могат да се сменят безнаказано и според конюнктурата пак с подпис на министъра.

Така чрез новите информативни материали, създадени със средствата от откраднатия проект, резерватът е обезличен, посетителите дезинформирани. Авторите на тази информационна революция, на текстовете върху модерната металопластика, както и на новата карта, остават анонимни, въпреки че е известно кои са.

Защо са премахнати от картата много от обектите? Те се рушат, обрасли са с храсти и дървета, оставени да бъдат завладяни отново от гората. Почистват се от студентите и доброволците от екипа, който ги е проучвал, когато е в терена. (Фиг. 8,9)

Фиг. 8. Гората превзема старините.
Каменният кръг преди почистване.

Фиг. 9. Каменният ритуален кръг след почистването

Премахнатата информация не дава повод посетителите да поискат да ги видят и няма да видят жалкото им състояние. И както средствата от спечеления проект бяха пренасочени за второстепенни задачи, но при постоянно присъстващи в схемата лица, така и приходите от посетителските билети, по "установения" ред, ще се разпределят към конкретни "експерти" и други крайни цели.

Кой носи отговорност за случващото се, за антинаучното представяне на резервата, за неговото обезличаване и физическо изчезване на контекста на световния паметник, за дезинформирането на широката публика?

Министърът на културата, който управлява резервата с акт за собственост от 2010 година, но не е създал специализирана структура?

Фондация "Кредо Бонум" - чрез която екипът кандидатства и благодарение на който е спечелен проекта, която цинично го подменя в хармония със съществуващата схема и повече от жалки аргументи - че ръководителят на проекта не е справил със съгласуването в Министерството на културата и че работи с екипа на ИМ Исперих, защото той стопанисва резервата!!!? (Кредо Бонум 2022; 2022а). Документи за правомощията на ИМ Исперих спрямо резервата няма. Грижи се забелязват единствено около трите гробници, които носят приходи. И Фондацията няма капацитет в областта на опазването. Спечелилите проекта са подменени с институции и лица, които със сигурност не са на тяхното ниво и професионализъм.

Авторите на текстовете в експозициите в защитната сграда на гробницата и в Приемния център, както и в подменения проект, не са се подписали, но те са свързани с ИМ Исперих и имената им са добре известни. Приели са да участват в една отдавна утвърдена, дълбоко неморална, антинаучна и откровено корупционна схема.

От изложеното по-горе е очевидна налаганата и вече утвърдена тенденция от стоящи в сянка заинтересовани кръгове, чрез договорености и нарушения на закона най-вече от самото министерство на културата, да имат единствено те правото да усвояват средства, без значение какъв е произхода им.

Уникалният резерват "Сборяново" има огромен потенциал, с подлежащите на експониране 12 проучени обекта. И дори паметника на ЮНЕСКО Свещарската гробница, 40 години след откриването и, не е адекватно и професионално социализирана. Вместо фактор в развитието на културния туризъм, откриването на повече работни места, намаляване на миграционните тенденции, и устойчивото развитие на района с

една от най- високите безработици, резерватът очевидно е предвиден да остане в ръцете на ограничен брой лица със своите приходи, без да се реинвестира в развитието на огромния му потенциал.

Съгласно всички съществуващи документи, Сбора̀но̀во е предвидено да се превърне в археологически парк. Ще стане ли някога това? Ще се реализират ли десетките вече готови и одобрени проекти?

Много възможности са пропуснати и последен пример е невъзможното за получаване финансиране за старините в резервата по неотдавна завършилата програма „Региони в растеж“. Тази европейска програма изискваше съществуването на бизнес план, и на структура, която да гарантира не само изпълнението на проектите, но и възвръщането в 20 годишен срок на задължително взетия заем за част от необходимите средства. А такава не съществуваше.

Именно този факт бе мотивът, чрез разработването от четирима автори на Модел за основано на участие управление на Историко- археологически резерват „Сбора̀но̀во“. (Гергова с кол. 2022) (Обр.10) да се предложи решение на проблема, да се помисли за предотвратяването на по- нататъшната разруха на археологическото ни наследство и трайното решаване на проблемите на неговото опазване. Той бе разработен независимо от изложените по- горе събития около Свещарската гробница, въз основа на конкретни анализи, позовавайки се на най- новите национални и европейски документи.

Този конкретно разработен модел, предлагащ вариант на самостоятелно управление на най- големия археологически резерват в България, видоизменен спрямо спецификата им, е приложим и за останалите археологически резервати, или за разположеното на една обособена територия археологически паметници - изключителна държавна собственост. Отваря дискусията за създаването на най- подходящите от юридическа гледна точка професионални структури, които да поемат отговорността за професионалното и възможно най- независимо политическо управление на наследството ни.

Въвеждането на този модел е възможно да се случи в България, като се вземе пред вид провежданата национална политика и принципи при опазване на природното наследство, също изключително държавна собственост. "Назначаване на достатъчен екип от експерти в управлението, които да имат съответния образователен ценз и опит по съответните ресори като опазване на биоразнообразието, управление на защитени територии, поддръжка и експлоатация на техническия парк, връзки с обществеността и координация и ръководство на проекти". Ето такъв е пътя към подобряването например на Управленската структура на биосферния резерват „Сребърна“, от 1983 г. в Списъка на световното културно наследство и природните забележителности на ЮНЕСКО. Със заповеди на министъра на околната среда и водите, Сребърна има от 2016г. утвърден актуализиран план за управление (Сребърна 2016)

Национален парк Пирин през 1983 година е обявен за една от териториите от световно значение в Европа, част от мрежата на биосферните резервати по програмата „Човек и биосфера“ на ЮНЕСКО. Има свое управление.(Нац. парк Пирин 1983)

Ето и един подход към управлението на паметник на наследството в съседна Румъния. Посещение в рамките на един научен симпозиум на по- късната столица на гетите от I в. пр. Хр. - II в.н.е. Сармисгетауза Регия в планината Ора̀дие, на височина

1200 м., е основание да направя някои сравнения. Както Даусдава, и Сармисегетуза е поставена от Кл. Птолемей на неговата IX карта. Вписана е с още 5 крепости в листата на ЮНЕСКО през 1999 г., т.е. 14 години след Свещарската гробница. Представлява комплекс от цитадела, жилищни райони, работилници и сакрална зона с кръгли и правоъгълни по план светилища, останки от храмови постройки и данни за много астрономически знания. Заема площ от 30 000 m² върху 5 тераси. Културният пейзаж е великолепно поддържан, а монументалните каменни структури прекрасно експонирани. Това е така, защото от няколко години Сармисегетуза има свое самостоятелно управление. (Bârcă 2019) Ето едно реално доказателство за необходимостта от въвеждането на самостоятелно управление на археологическите резервати, или на териториално обособени групи от археологически паметници и у нас.

Очевидно е, че България изостава с десетилетия в политиките на опазване на собствените си старини. Разбираемо е и защо не е в състояние да противодейства на незвратимите деструктивни процеси. Не прилага дори собствените си политики по опазването на природното наследство, не зачита опита на съседите си, а изцяло пренебрегва европейските директиви и изисквания на ЮНЕСКО.

Съществуващите вече десетилетия практики не само са неефективни. Заложените в Закона за културното наследство принципи на върховенство на административната компетентност на Министерството и Министъра на културата в една подчертано творческа и научна област, която изисква висок професионализъм и отговорност, са вредни за опазването на археологическото наследство.

Съществуващият "модел" на управление на старините ни от самото Министерство на културата, респ. от Министъра на културата, или чрез предоставянето им на общинските администрации, а оттам на музеите, не може да е ефективен, защото е бюрократичен по своя характер. Той е извън сферата на професионалните и етични норми в опазването, и е изцяло в лапите на безскрупулността.

Музейната работа и грижи за движимото наследство са от различно естество от тази по опазването, управлението, създаването на проекти и търсене на финансиране за недвижимите ни старини. Не случайно и ЮНЕСКО има две отделни организации за музеите и недвижимите паметници - ИКОМ и ИКОМОС (Гергова 2018).

Без въвеждането на високо професионални, а не на нови административни структури, без планове за управление и целенасочено финансиране, старините ни не може да бъдат спасени. Системната грижа за опазването на старините ни има огромен потенциал и за осигуряването на постоянна работа, а оттам и за намаляване на миграционните тенденции и със сигурност и ефект върху демографските процеси.

Не може да има и по-нататъшно развитие на културния туризъм, който непонятно защо, не е включен като трети икономически лост в развитието на България - третата по богатство на старини в Европа страна, в нейния Национален план за възстановяване и устойчивост.

Старините ни са в риск и само въвеждането на необходимите извънредни и спешни мерки може да спаси тяхното безвъзвратно изчезване.

Исползвана литература:

Гергова, Д. 2018. Законът за културното наследство срещу културното наследство. Фондация Кредо Бонум. София.

Гергова, Д. 2019. Гетите, които обезсмъртяват. София, Изд. Захари Стоянов

Гергова, Д. 2019а. Проблеми на археологическото наследство в България. Казусът Националният резерват „Сборяново“. 35 години проучвания и предизвикателство. В: Културно-историческото наследство - памет за бъдещето. 130 години музейно дело в Разград. Регионален исторически музей- Разград. Фабер, 98-122.

Гергова Д. 2022. Как разграбваме миналото си. Наръчник за крадене на проекти за старините. <https://24may.bg/2022/04/26/>.

Гергова Д. 2023 / под печат/. Националният резерват „Сборяново“ и конюнктурната реинтерпретация на наследството. - В: Многообразие в единството. Секция „История“, Съюз на учените в България.

Гергова, Д., К. Венедикова. 2020. Демир баба теке. Българският Ерусалим. София, Изд. Захари Стоянов.

Гергова Д., Кабаков Ив., Петев Тодор, Проданова М. 2022. Модел за основано на участие управление на Историко- археологически резерват „Сборяново“. Фондация "Моят музей" 2022 г. с. 80

Костов Д. 2021 . Спечелен проект за Свещарската гробница не стартира вече трета година. Вестник Екип 7 30 октомври 2021 <https://ekip7.bg/2021/10/30/spechelen-proekt-za-sveshtarskata-grobnitsa-ne-startira-veche-treta-godina/>

Кредо Бонум 2021. <https://credobonum.bg/proekt-sveshtari-v-nova-svetlina/>

Кредо Бонум 2021а. <https://credobonum.bg/razvitie-i-no-v-ekip-sveshtari-v-no-va-svetlina>

[illegible]

Пресконференция 2022; <https://bta.bg/bg/pressclub/archive/13653>

Сармисегетуза Резия (<https://bg.wikipedia.org/wiki>)

Сребърна2016: http://www5.moew.government.bg/?page_id=45387;
[https://bg.wikipedia.org/wiki/Сребърна \(резерват\)](https://bg.wikipedia.org/wiki/Сребърна_(резерват))

Стоянов Т., Ж. Михайлова, Кр. Ников, М. Николаева, Д. Стоянова 2006. Гетската столица в Сборяново. София.

Христова В. 2022. Министерството на културата със скандален конкурс за „реновиране“ на Свещарската гробница. 06.11.2022. <https://trud.bg>

Чернева М. 2021. <https://bntnews.bg/news/balgariya-propuska-vazmozhnostta-da-restavrira-sveshtarskata-grobnica-1084179news.html>

Bârcă V. 2019. Accomplishments and failures in the management of the fortress Sarmizegetusa Regis, a UNESCO World Heritage monument. Journal of Ancient History and Archaeology, 6/4, 2019, p. 118-150. <https://www.researchgate.net/publication/339017626>.

Stoyanov T. 1998. Who was buried in the Caryatids Tomb at Sveshtari .Thracia 12,103-107